

روش های تربیت اخلاقی جوانان در اسلام

اکرم رحمتی^۱

چکیده

اسلام همان گونه که تربیت اخلاقی را به عنوان ساحتی هم از تربیت مورد توجه قرار داده است، برای دوره جوانی نیز اهمیت فراوانی قائل است چون شالوده شخصیت انسان در همین دوره شکل گرفته و سرعت پذیرش سجایای اخلاقی نسبت به دیگر دوره ها بیشتر است و بهترین فرصت برای از میان بردن صفات زشت و ایجاد صفات پسندیده است، از این رو مقاله حاضر به بررسی روش های تربیت اخلاقی جوانان در اسلام پرداخته است، هدف از نگارش این مقاله تعیین روش های تربیت اخلاقی، در دو بعد فردی و اجتماعی است، روش تحقیق به صورت نقلی - وحيانی و روش گردآوری به صورت کتابخانه ای و روش تجزیه اطلاعات، توصیفی است. در این راستا، بعد از مفهوم شناسی به بررسی روشهای فردی تربیت اخلاقی از جمله؛ یاد مرگ، محاسبه نفس، عادت، تغافل، تبشیر، انداز، موعظه و نصیحت پرداخته است.

واژگان کلیدی: اسلام، تربیت اخلاقی، جوان، مربی، والدین

^۱ طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه خواهران مهدیه خنداب.

مقدمه

تربیت، از ابتدایی ترین و اساسی ترین نیازهای زندگی بشر است؛ زیرا انسان در پرتو تربیت صحیح است که می تواند استعدادهای خفته و ارزش های والا را در تمام ابعاد وجودی خود به طور هماهنگ پرورش داده و در مسیر هدف و کمال مطلوب قدم بردارد. مراد از تربیت؛ فراهم کردن زمینه های شکوفایی و به سرانجام رسانیدن استعدادهای بالقوه انسان است. تربیت به ابعاد و جلوه های متعددی همچون؛ تربیت دینی، اخلاقی، عرفانی، جنسی، عقلانی، عاطفی، اجتماعی و بدنی تقسیم می شود که در این میان تربیت اخلاقی که زیربنای گونه های دیگر تربیت و جزء لاینفک زندگی انسان است که به اسلام و جامعه اسلامی اختصاص ندارد زیرا اگر آدمی، از تسلط بر نفس خود ناتوان باشد از رسیدن به کمال و سعادت باز خواهد ماند به همین دلیل، تربیت اخلاقی جوانان امری حیاتی است چون ضمیر جوانان همچون لوح سفیدی است که پذیرش هر تربیتی را دارند، به همین دلیل، سعادت آنها در سایه دوری از رذایل اخلاقی و کسب فضایل اخلاقی امکان پذیر است؛ پس منظور از تربیت اخلاقی، زمینه سازی و به کارگیری شیوه هایی با الهام از آموزه های دینی، برای رشد و تثبیت صفات پسندیده اخلاقی و نیز شلوا کردن ظرفیت های انجام رفتارهای پسندیده اخلاقی و دوری از رذایل اخلاقی و نتیجه ی این تلاشها، به صورت ملکه در آمدن این ویژگی ها برای انسان است.

دوران معاصر به دلیل بحران ها و چالش های بنیان افکنی همچون، خشونت، شرارت و گسست های اخلاقی و نا مهربانی ها و همچنین به دنبال پیشرفت های صنعتی و فناوری در ارتباط ها همه چیز در همه جا در دسترس همه کس قرار گرفته اند، باعث بی اعتنائی به ارزش های اخلاقی و کم رنگ شدن آن در نسل جدید شده است؛ پس لازم و ضروری است برای هدایت و حمایت نسل جوان اقداماتی سریع آغاز گردد؛ به همین دلیل، در مقاله حاضر به بررسی روش های تربیت اخلاقی جوانان در اسلام در دو بعد فردی و اجتماعی پرداخته خواهد شد؛ چرا که در اسلام پیامبران و ائمه معصومین علیهم السلام در طول تاریخ بشریت بر ارزش های اصیل اخلاقی بسیار تأکید کرده اند.

اولین مربی انسان ها پروردگار بزرگ است که انسان ها را به وسیله حوادث و رویدادهای طبیعی تربیت می کند. محقق بعد از جستجو و مطالعه ی صورت گرفته، مقاله ای درباره روش های تربیت اخلاقی جوانان در اسلام ، پژوهشی جامع و منبع اخصی یافت نکرد؛ ولی آثار مشابه و منابع خاصی یافت می شود که می تواند مبنای تحقیق صورت گیرند. کتاب **تربیت اخلاقی جوان** در مرکز نشر هاجر و در سال ۱۳۹۶ ه.ش به نویسندگی لیلا نقوی به چاپ رسیده است، نویسنده در یک فصل از کتاب به روش های تربیت اخلاقی جوانان پرداخته است، کتاب **تربیت اخلاقی مخاطب** نوشته ی معصومه سیفی دیوکلائی در نشریه مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران که سال آن مشخص نیست به چاپ رسیده است، نویسنده در یک فصل از کتاب به اصول و روش ها پرداخته است. مقاله ای تحت عنوان **روش های تربیت اخلاقی از دیدگاه اسلام** از اصغر اخوی در نشریه راه تربیت و به شماره شانزده و در سال ۱۳۹۰ ه.ش به چاپ رسیده و مقاله ی **روش های اصلاحی در تربیت اخلاقی قرآن کریم** ، نوشته ی مصطفی احمدی فر و داد محمدمیری در نشریه آموزه های قرآنی در دانشگاه علوم اسلامی رضوی به شماره بیست و شش در سال ۱۳۹۶ ه.ش، به چاپ رسیده است.

نویسندگان هر دو مقاله ، به روش های تربیت اخلاقی به طور کلی پرداخته اند و روش های مختص جوانان را عنوان نکرده اند.

همان طور که گفته شد، منابع معرفی شده هر کدام با برخی از روش های موضوع پرداخته اند و هیچ کدام به طور مستقل به موضوع مورد بحث نپرداخته اند، ولی با توجه به اهمیت تربیت اخلاقی و کم رنگ بودن این روش ها در نوشته ها و آثار منتشر شده، محقق در صدد پاسخ به این سوالات است که؛ اسلام از چه روش هایی برای تربیت اخلاقی جوانان، بهره گرفته است؟ روش های فردی تربیت اخلاقی جوانان در اسلام کدام است؟ روش های اجتماعی تربیت اخلاقی جوانان در اسلام کدام است ؟

محقق این مقاله را برای عموم مردم به خصوص برای والدین و مربیان و کسانی که دغدغه تربیت نسل جوان را دارند، نگاشته است.

مفهوم شناسی

از آنجایی که هر اثر پژوهشی عنوانی دارد که شامل کلید واژه هایی است، در ادامه به بررسی و مفهوم شناسی واژه های مهم این مقاله پرداخته می شود.

مفهوم لغوی تربیت: از ریشه "رب" به معنی تربیت و پرورش است؛ یعنی ایجاد کردن حالتی پس از حالتی دیگر در چیزی تا به حد نهایی و تمام و کمال آن برسد، راغب می گوید: "ربه و رباه و ربیه"؛ او را تربیت کرد و پرورش داد،^۱ "ربا الشیء یربوا ربواً کعلو؛ زادونما و علا"^۲ برخی واژه شناسان عرب گفته اند تربیت در اصل، عربی است که از مصدر باب تفعیل و از دو واژه ریشه "ربا-یربوا"^۳، "ربی - یربی"^۴ و "رب- یرب"^۵ گرفته شده است، تربیت از همه ریشه ها به یک معناست و آن؛ زیادی، رشد و بالایی است؛ اما جامع سخن را می توان در کلام حسن مصطفوی ملاحظه کرد. "ان الاصل واحد فی هذه الماده، هو الانتفاخ مع زیاده - بمعنی أن ینتفخ شیء فی ذاته ثم یتحمل له فضل و زیاده؛^۶ در اینجا فرق ریشه ربو با ریب و ربا مشخص میشود و آن این است که ربا به معنی علا است و ریب ورتو به معنی سوق دادن و جهت دادن او به سوی کمالی است.^۷ «الرب بطلق فی اللغه علی المالک والسید والمذیر والمربی»^۸

^۱ راغب اصفهانی، ترجمه و دقیق مفردات الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۳۰.

^۲ حسینی زیدی، تاج العروس، ج. ۱۹، ص ۴۴۱.

^۳ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۳۰۴.

^۴ ابن فارس، معجم مقایس اللغه، ج ۲، ص ۴۸۳.

^۵ حسینی زیدی، تاج العروس، ج ۲، ص ۴.

^۶ مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۴، ص ۳۵.

^۷ احمدی زاده، مفهوم شناسی تربیت در قرآن، ض ۱۵.

^۸ حسینی زیدی، تاج العروس، ج ۲، ص ۴.

روش تربیت؛ به معنای راه یا شیوه انجام عملی تربیت است.^۱

خلق؛ خوی، طبع، نهاد، سرشت، خصلت، مزاج، طبیعت، مشرب، سیرت.^۲

جوان؛ برنا، هر چیز که از عمر آن چندان نگذشته باشد، شاب، مقابل پیر.^۳

مفهوم اصطلاحی

تربیت در اصطلاح عبارت است از؛ ایجاد تحول و تغییرات تدریجی مورد نظر در یک چیز تا رساندن

آن بر سرحد کمال، از قوه به فعل رسانیدن استعدادهای نهفته و فطرت انسان در جهت خدایی او،^۴

مطهری درباره مفهوم تربیت می نویسد: پرورش دادن؛ یعنی استعدادهای درونی و با لقوه در یک

موجود را به فعلیت در آوردن و پروردن؛ بنابراین تربیت تنها در مورد جانداران، یعنی گیاه و حیوان و

انسان به کار می رود و اگر این کلمه درباره غیر جاندار به کار رود، به طور مجازی به کار رفته، نه

اینکه به مفهوم واقعی آن شیء را پرورش داده اند.^۵

خُلُق در کلام علامه طباطبایی به معنی «ملکه نفسانی است که افعال بدنی مطابق اقتضای آن ملکه

به آسانی از آدمی سر می زند».^۶

جوان به کسی اطلاق می شود که دوره کودکی و نوجوانی را سپری کرده و وارد مرحله تازه ای به نام

جوانی شده است که از نظر جسمی، فکری، روحی و روانی در حدی است که می تواند بیندیشد جوانب

کار را بررسی و ارزیابی کند.

تصمیم بگیرد و آن تصمیم را به اجرا بگذارد.^۷

^۱ ابراهیمین فرا نظام آرمین برای صحیح سجاده فی ۱۰۱.

^۲ دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۸۷۱۱.

^۳ همان، ص ۶۳۰.

^۴ مکارم شیرازی، تعلیم دریت وریفیه نمونی، ج ۱، ص ۲۲.

^۵ طباطبایی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۱۴۴.

^۶ همان، ص ۶۹۳.

^۷ احسانی، جوان، انتظارات، مسئولیت ها، ص ۱۲.

نتیجه گیری

این مقاله که با عنوان **روش های تربیت اخلاقی جوانان در اسلام** است. دوران جوانی نقش بسیار مهمی که در سرنوشت آینده انسان ایفا می کند و فرصتی ارزشمند و تکرار نشدنی است که نباید آن را از دست داد چون شخصیت انسان در این دوره شکل می گیرد؛ پس بهترین زمان برای تربیت اخلاقی و زندگی سالم و سعادت‌مندانه و تعمیق بخشیدن به اصول عقاید مذهبی جوانان است. و از طرف دیگر اسلام کامل ترین و دقیق ترین دینی است که توانایی پاسخ گویی به همه نیازها و خواسته های مشروع و مطلوب انسان را دارد؛ از این رو محقق در پایان به این نتایج رسیده است که :

قبل از انجام هرکاری به یاد مرگ باشد، اگر بر خلاف شرع است از عواقب آن در جهان دیگر بیمناک است، و بهترین موقع برای این کار شب ها قبل از خواب چند دقیقه در رفتار و اعمال خود فکر کند و خود را به کارهای مورد پسند عادت دهد و به زیارت الله معصومین علیهم السلام و اولیای دین برود و رفتار و کردار آنها را الگوی خود قرار دهد ، جوانان بر اثر طغیان احساس و سادگی دچار گمراهی می شوند و نیاز به تغافل در برخورد با آنها لازم است ، تبشیر نوعی بشارت در وجود آدمی به وجود می آورد که ناظر به آینده است، انسان همواره در معرض خطا و اشتباه است و نفس سرکش، جوان را به سوی بدی فرا می خواند که با شیوه انداز و هشدار ، خواسته های او تعدیل و از طغیانش کاسته می شود و هراندروزی که در مخاطب اثر گذارد و قلب او را متوجه نیکی ها کنند و از بدی ها بترساند موعظه است و اگر مخاطب متوجه باشد که والدین یا مربی خیرخواه او هستند می توان آن را در روش نصیحت و خیر خواهی بر شمرد؛ بنابراین با به کار گیری صحیح هر کدام از این روش ها می توان در تربیت اخلاقی خود و دیگران موفق شد.

منابع

*قرآن

*نهج البلاغه

منابع فارسی

- 1) ایرانی، حسین، زائر حریم یار، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۸۷ هـ.ش.
- 2) -----، اخلاق در قرآن، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع)، ۱۳۸۴ هـ.ش.
- 3) -----، تعلیم و تربیت در تفسیر نمونه، قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب، ۱۳۹۹ هـ.ش.
- 4) ابراهیمی فر، علی اصغر، بررسی نظام تربیتی صحیفه سجادیه، قم، مرکز پژوهش های اسلامی، صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵ هـ.ش.
- 5) ابراهیمی، محمد هادی، جوان و توبه، کابل: مطبعه اکبر، چاپ اول، ۱۳۹۹ هـ.ش.
- 6) ابن شعبه، حسن بن علی، ترجمه تحف العقول عن آل الرسول (علیهم الصلاه والسلام)، مترجم بهزاد جعفری، تهران: دار الکتب الاسلامیه، بی تا.
- 7) احسانی، محمد، جوان، انتظارات و مسئولیت ها، قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸ هـ.ش.
- 8) احمدی زاده، محمد عالم، « مفهوم شناسی تربیت در قرآن کریم»، بی نا، ۱۳۸۹ هـ.ش.
- 9) احمدی فر، مصطفی؛ امیری، داد محمد، « روش های اصلاحی در تربیت اخلاقی قرآن کریم » آموزه های قرآن، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۹۶ هـ.ش، شماره 26.
- 10) اسحاقی، حسین، سلوک علوی و راهبردهای امام علی علیه السلام در تربیت فرزندان، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۵ هـ.ش.
- 11) آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم ترجمه انصاری قمی، تهران: موسسه فرهنگی انتشاراتی انصاری، ۱۳۳۷ هـ.ش.

- 12) باقی زاده، رضا ؛ احمدی، قاسم، «نقش تغافل در تربیت اسلامی با محوریت سیره نبوی و علوی»، پژوهش های اخلاقی، ۱۳۹۶ هـ ش، شماره یک.
- 13) پاک نیا ، عبد الکریم، منشور نسل جوان در سیره امام صادق علیه السلام ، بی جا، نشریه مبلغان، ۱۴۲ هـ. ق.
- 14) پورامینی ، محمد باقر، منزلت زیارت؛ ویژگی ها و آداب زیارت امام رضا علیه السلام، مشهد: انتشارات قدس رضوی، چاپ سوم، ۱۳۹۷ هـ ش.
- 15) جمعی از نویسندگان، مجموعه مقالات همایش بین المللی بسط النبى ، امام حسن مجتبی علیه السلام ، قم، مجمع جهانی اهل بیت علیه السلام، ۱۳۹۳ هـ. ش.
- 17) حیدری ، مجتبی، «تأثیر زیارت بر تربیت اخلاقی»، میثاق حج ، 1396 هـ ش، شماره 99.
- 18) دهخدا، علی البر ، لغت نامه دهخدا؛ تهران، بی نا، ۱۳۷۳ هـ. ش.
- 19) دهقان ، اکبر ، راه رشد، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، 1379 هـ. ش.
- 20) راغب اصفهانی، حسین بن علی، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن، تهران، المكتبة المرتضوية لاحیاء آثار الجعفریة، ۱۳۸۳ هـ. ش.
- 21) رضوی، مرتضی، انسان و علوم انسانی در صحیفه سجادیه، بی جا، بینش نور، ۱۳۹۲ هـ. ش.
- 22) سبحانی تبریزی ، جعفر، منشور جاوید، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، 1379 هـ. ش.
- 23) سیفی دیو کلانی، معصومه، تربیت اخلاقی مخاطب ، بی جا، مرکز پژوهش های اسلامی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، بی تا.
- 24) صالحی، غلامرضا، روش های تربیتی از دیدگاه امام هادی علیه السلام، بی جا، بی نا، بی تا.
- 25) صداقت ، محمد عارف، جوان و جوانی در سیره اهل بیت علیهم السلام ، قم، جامعه المصطفی، چاپ اول، 1387 هـ. ش.

- 26) صدری فر، نبی الله؛ موسوی، سید ابو القاسم، «راهبردهای تربیتی از دیدگاه قرآن»، اخلاق و حیانی ۱۳۹۲ هـ ش، شماره ۰۴.
- 27) طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، ۱۳۶۳ هـ ش.
- 28) فلسفی، محمد تقی، اخلاق از منظر همزیستی و ارزش های انسانی، تهران، هیأت نشر معارف اسلامی، 1382 هـ ش.
- 30) قاسمی، مرتضی؛ محمد جعفری، رسول؛ میرزا محمدی، محمد حسن، «بررسی اصول و روش های تربیت اخلاقی در روایات امام رضا علیه السلام»، فصلنامه علمی فرهنگ رضوی، 1401 هـ ش، شماره ۴۰.
- 31) قمی، عباس، خلاصه معراج السعاده یا المقامات العلیه در علم اخلاق، قم، مؤسسه در راه حق، ۱۳۶۴ هـ ش.
- 32) کاظمی، یزدی، کاظم، آموزش نماز به کودکان (ویژه والدین و مربیان تربیتی)، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۲ هـ ش.
- 34) کبیری، زینب؛ معلمی، حسن، «مبانی و شیوه های تربیت اخلاقی در قرآن کریم از دیدگاه علامه طباطبایی»، معرفت اخلاقی، ۱۳۸۸ هـ ش، شماره یک.
- 35) مترجم گروه مترجمان، تهران، نهاد کتابخانه های عمومی کشور ۱۳۹۲ هـ ش.
- 36) مجلسی، محمد تقی، بحار الانوار، الجامعه لدرر الاخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی،
- 37) مطهری، مرتضی، ده گفتار، تهران: انجمن ماهنامه دینی، بی تا.

38) مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیر المومنین علیه السلام شرح تازه و جامعی در نهج

البلاغه، قم مدرسه الامام علی بن اس طالب (علیه السلام)، ۱۳۹۰ ه. ش.

39) موسوی، خمینی، روح الله، صحیفه نور، مجموعه رهنمودهای حضرت امام خمینی قدس سره

الشریف، تهران، انتشارات سروش - ۱۳۶۴ ه. ش.

40) نقوی لیلا، تربیت اخلاقی جوان، قم، مرکز نشرهاجر، چاپ اول، ۱۳۹۶ ه. ش.

منابع عربی

1) ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه وآله ۵.

2) ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة (عبد السلام محمد هارون)، بیروت، دار الفکر،

3) ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار صادر، 1375 ه. ش.

4) آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم و در الکلم، قم، دار الحدیث 1383 ه. ش.

بی تا.

5) حسینی زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دار الهدایه، ۱۳۸۵ ه.

ق.

6) مسعودی، ابو الحسن علی بن حسین، اثبات الوصیه الامام علی بن ابی طالب علیه السلام، قم،

موسسه انصاریان 1417 ه. ق.

7) مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، بیروت، دار الکتب العلمیه، چاپ سوم